

Оригинални научни рад
Miloš Bjelovitić*

GUDOVAC

(Naselje sa prvim genocidom nad Srbima 1941)

Izvod: Naselje Gudovac se javlja u kasnom srednjem vijeku. Pored njega postoje ostaci gradine sa brojnim nalazima. U predtursko doba u Gudovcu postoji crkva sv. Petra. U 16. v. turska država razara naselje i okolinu, a stanovništvo je izbjeglo. Austrijska vojna vlast stvara Slovinsku vojnu krajinu od slobodnih seljaka, uglavnom Srba, koji uskaču iz turskog dijela Slavonije. Gudovac je sjedište 8. kumpanije križevačke pukovnije. Srbi kao krajišnici se naseljavaju krajem 15. i početkom 16. v. gradeći pravoslavnu crkvu sv. Petra. Hrvatsko stanovništvo se vraća masovnije krajem 19. v., a od 20. v. čini većinu. Katolička crkva uzdiže nacionalnu svijest hrvatskog naroda i širi šovinizam prema Srbima. Mržnja dostiže vrhunac 1941. kad je fašistička hrvatska vlast izvršila prvi masovni zločin genocida nad Srbima u NDH, ubivši 200 seljaka iz gudovačke opštine 27. i 28. 04. 1941.

Danas u naselju postoji desetak srpskih porodica sa malo djece, sa crkvom i grobljem, i nalaze se pred vidljivim gašenjem.

Naselje je privredno napredno i poprma prigradske karakteristike (Bjelovarski poljoprivredni sajam, trgovine i dr.).

Ključne riječi: Gudovac se javlja krajem srednjeg vijeka, a ima i staru gradinu. Turska pustošenja dovode do bijega stanovništva i naseljavanja srpskog stanovništva u austrijsku Slovinsku vojnu krajinu. Gudovac je sjedište 8. kumpanije križevačke pukovnije. Hrvatsko stanovništvo se vraća masovnije u 19. i 20. v. **Katolička crkva podstiče mržnju protiv Srba (Vlaha), koja kulminira 1941. ubistvom 200 srpskih seljaka.**

Danas u naselju postoji desetak srpskih porodica, koje imaju malo djece i nalaze se u procesu gašenja.

---

* Dr Miloš Bjelovitić, red. prof. univ. u penziji, Banjaluka.

Naselje je privredno napredno i poprma prigradske karakteristike (Bjelovarski poljoprivredni sajam, trgovine i dr.).

Seosko naselje Gudovac se nalazi na 6 km jugozapadno od centra grada Bjelovara pored ceste preko Vrbovca za Zagreb. Naselje je obilježeno sa dva karakteristična znaka: na istočnom rubu Bjelovarski poljoprivredni sajam i na zapadnom rubu, pored rijeke Plavnice, sajmište kod brane – stratište 200 srpskih seljaka gudovačke opštine, prvi masovni zločin ustaškog genocida 1941. godine u NDH.

Smješteno na dobrom poljoprivrednom zemljištu, na kojem su seljaci marljivo radili tokom vijekova, a koje je danas ojačano i hemijskim sredstvima, selo Gudovac je veoma napredno i bogato naselje sa sve više prigradskih karakteristika.

Katastarska opština Gudovac je određena premjerom krajem 18. vijeka. Dvi je strane katastarske opštine su prirodne: zapadna, koja vodi potokom Bokana do njenog ušća u rijeku Plavnicu, kojom vodi do njenog ušća u rijeku Česmu kod prgomeljskog mlina; i južna granica, koja kao najkraća vodi većom rijekom Česmom. Istočna granica je u cijelosti vještačka, jer vodi poljskim zemljištem istočno od dijela sela zvanog Rašće i Marof, gdje graniči sa zemljištem sela Veliko Korenovo. Na sjeveroistoku seoskog atara graniči se sa katastarskom opštinom Stare (do 19. stoljeća Dolnje, a u predtursko doba Benediktove) Plavnice. Dio sjeveroistočne granice vodi dijelom rijekom Plavnicom, koju zatim prelazi na sjever i vodi rubom šume Starenice na potok Bokana.

Katastarska opština Gudovac ima površinu od 2471 ha ili 24,71 km² što odgovara poluprečniku od 5 km.

Topografski položaj sela Gudovac

Reljefne, geološke i pedološke karakteristike su međusobno čvrsto isprepletene uzročno-posljedičnim vezama. Karakteristika reljefa je zaravnjenost najvećeg dijela, koji pada od 121 m n. v. u središtu atara prema jugu na oko 170 m kod rijeke Česme. Sličan je pad prema sjeveru i zapadu oko desetak metara prema rijeci Plavnici.

Pored rijeka Plavnica i Česma prevladavaju sedimenti holocena (aluvija), često zamočvarenog ilovačasto-pjeskovitog tla. Na zaravni sela i padinama su sedimenti pleistocena sa tлом tipa parapodzola, koji đubrenjem postaju veoma pogodni za poljoprivredne kulture. Novija istraživanja A. Bognara označavaju uske pojaseve lesnih zaravni oko doline gornjeg i srednjeg toka rijeke Česme (2, 172–3).

Bušotina za naftu 3 km jugoistočno od centra Gudovca u V. Korenovu ima ovakav vertikalni profil: kvartar ima debljinu od 130 m sa glinom, ilovačom, pijeskom i šljunkom. Sedimenti pliocena imaju debljinu od 1550 m i predstavljeni su glinama, pijeskom, šljunkom i lignitom. Miocen ima debljinu od 720 m sa pjeskovitim laporima. Ukupna debljina nataloženih sedimenata na temeljnom gorju mezozojske starosti iznosi 2400 m, a u bušotini nije zabilježena pojava nafte i plina (3, 63).

Gudovac se nalazi u pojasu umjerenokontinentalne klime u kojem su jeseni toplije od proljeća, što je veoma povoljno za dozrijevanje poljoprivrednih kultura. Srednja godišnja temperatura vazduha u nedalekoj meteorološkoj stanici Bjelovar iznosi 10,5° C sa minimumom u januaru od 0 do –1° C i maksimumom u julu sa više od 21° C. Srednja godišnja količina padavina iznosi preko 800 mm, sa dva maksimuma – u junu i u novembru mjesecu. Minimalne količine padavina su u mjesecu martu. Stari kajkavski izraz za ovaj mjesec je sušec, jer dobro isuši vlažno tlo. Snijega je malo, od nekoliko centimetara do pola metra, sa trajanjem od nekoliko dana do mjesec-dva. Od vjetrova su izrazita dva: bura, hladni sjeverac i topli jugozapadnjak. Selo zna da zahvati grad ili – kako narod zove – tuča.

Najbolja tla su na padinama prema rijekama i na ravninama gdje se nalaze oranice, a pored kuća vrtovi i voćnjaci. Pored rijeka su slabija tla pod kulturama livada, dok su ona uz rijeke još vlažnija i pretvorena u pašnjake.

Biljni pokrivač u selu Gudovac je relativno dobro očuvan u šumskom kompleksu Česma sa drvećem hrasta, brijesta, jasena i johe. Na sjeveroistoku sela izdvaja se Majcanov vis sa hrastovo-grabovom šumom, karaktera luga. Na granicama zemljišnih čestica seljaci obično ostavljaju usamljena stabla vrbe, hrasta ili drugog drveća.

Marljivim radom generacija seljaka tokom stoljeća prirodno tlo je kultivisano i može davati visoke prinose. Stoka daje prirodno đubrivo, koje oplođuje tlo pepeljušu i pretvara je u crnicu. Danas je ovaj proces poremećen upotrebom hemijskih đubriva.

Gudovac u prošlosti

Gradina pored rijeke Plavnice i pravoslavne crkve sv. Petra predstavlja najstariji trag ljudske aktivnosti u ataru sela Gudovac. Vrijedne iskopine sa ove gradine se nalaze u Gradskom muzeju Bjelovar.

Iako starost gudovačke gradine i okolnih nije stručno utvrđena, u blizini postoje arheološki tragovi zemunica u selu Malo Korenovo, gdje su pronađeni ostaci zemunica pored rijeke Belovacke "čija je vremenska starost određena oko 3050–2800. godine prije nove ere" (4, 311), ali i veća starost od 4700–4200 godina prije nove ere sa prvom autohtonom kulturom srednjeg neolita u Malom Korenovu (5, 109). Ostaci korenovske kulture pronađeni su i u selu Tuk, na sjeverozapadu opštine Gudovac (6, 360). Upotreba gradišta u vojne svrhe datira od praistorije i provlači se in continuo do kasnog srednjeg vijeka, pojedinačno i do XVII vijeka, što im daje osobeni karakter (7, 107).

Ime naselja Gudovac se javlja relativno kasno. Popis župa 1334. g. navodi crkvu sv. Petra, ali bez oznake mjesta, a crkva sv. Petra je 1458. g. ubicirana na posjedu i naselju Gudovac (8, 36). Kasniji popis crkava i sveštenika iz 1501. g. bilježi "Andriju plebanuša in Gudonjcz sa kapelanom Stefanom" (9, 215). Zapadno od rijeke Plavnice nalazilo se naselje Miletinac, koje je 1501. g. imalo plebanuša Matiju.

Gudovački posjed je imao dva vlasnika: Magistra Petra de Gudouc: koji je vladao imanjem od 1456. do 1503. g. Petar je bio visoki službenik, protonotar kraljevine Slavonije i upravitelj posjeda zagrebačke biskupije. Bio je veoma pohlepan čovjek, koji je vodio i izgubio parnicu sa redom pavlina iz obližnjeg samostana Streza na Bilogori (10, 6). Drugi vlasnik je bio Ladislav de Miketincza.

Posljednji dokument iz predturskog razdoblja je iz 1543-g. prilikom ubiranja državnog poreza zvanog dika. "Tada udovica Dersfy-Držić drži tvrđu Rovišće i plaća za 10 dimova (misli se na broj kuća – M.B.) 5 forinti, Đuro Vragović ima tvrđu Konzka i plaća 1,5 forintu, Kristofor Megynjrechyny drži tvrđu Gudovac sa 14 dimova i plaća 7 for., Ladislav Kerechyny ima tvrđu Cirkvenu i plaća 10 for., Gašpar Gušić za Veliku (danas selo na Bilogori pored istoimene rijeke – M.B.) plaća 2 for." (8, 39). Iz visine poreza se vidi da je Gudovac imao najbogatije imanje, pred velika turska osvajanja 1552. g. kad su zauzeli Viroviticu i Čazmu i razvalili utvrđenja u Topolovcu, Rovišću, Gudovcu i Dubravi. Uspjela se odbraniti tvrđava u naselju Cirkvena.

Katastrofa Slavonije u 16. vijeku se može dobro sagledati iz broja kuća koje su plaćale porez. "Tako je u velikoj križevačkoj županiji u 1506. g. bilo više od 12000 tak- vih domova, u 1543. g. broj takvih domova je sveden na 1501, a u 1551. g. na simboličnih 376 domova!" (11, 12). Katastrofa Gornje Slavonije se nastavlja i "Križevačka županija 1596. godine ima samo 96 fumusa, dimova, kuća sposobnih za plaćanje državnog poreza" (12, XV).

Na ovom prostoru austrijska imperija stvara Slovinsku – Windsku odnosno Varaždinsku vojnu krajinu 1540. godine u čiju službu poziva uskoke, prebjegle, Vlahe – Srbe i sve one koji su voljni da besplatno brane njenu i hrvatsku granicu, uz uslov da neće biti kmetovi nego slobodni seljaci–vojnici. Mjeseca maja 1542. g. doseljeno je 400 uskoka iz Žumberka i Kranjske, povlasticama dobijenim od cara Ferninanda "1. da uživaju zemlju bez poreza i nameta dvadeset godina, 2. da kapetani i vojvode njima samostalno zapovijedaju 3. da kapetani sa 200 vojnika dobivaju godišnju platu od 50 rajnskih forinti i dr."). Ovih 400 uskoka pod upravom dvanaest narodnih vojvoda razmješteno je između gradova Koprivnice, Križevaca i Ivanića (13, ...).

Uskoci sa istočne strane iz Donje, turske Slavonije nazivaju se prebjezima, kasnije Vlasima, a ako su katoličke vjere – predavcima. Prvi uskočiše 1551. godine vojvode Ivan Margetić (Rascianus) i stric mu Plavša. Ivan se sa svojih 49 konjanika nastanio oko Ludbrega, po selima današnjih srpskih parohija Bolfana i Velikog Poganca, te je dao ime selu Ivancu; a Plavša se, sa svoja 53 pešaka, naselio blizu Koprivnice, gde se po njemu prozvalo jedno selo Plavšinci, sedište parohije (11, 15). Oko Topolovca se 1556. godine naseliše 43 pešaka vojvode Ratka Pribega, uzetih na račun njemačkih plaćenika (14, 160). Tako je po Gornjoj Slavoniji naseljeno mnogo Srba da nadvojvoda Karlo "juna 1576. godine upozorava Zemaljsku štajersku vladu kako većina vojvoda na Slovinskoj krajini nije rimokatoličke nego uskočke pravoslavne vere (nit Christen sondern Usskokhen)" (11, 15).

Obnova utvrde i naselja Gudovac može se datirati krajem 16. vijeka, kad se u najvećim talasima naseljava srpsko vlaško stanovništvo u i oko Rovišća. Najbrojnija je bila seoba krajiškog stanovništva "septembra 1597. godine kad je komandant Krajine general Herberštajn provalio u Tursku, spalio Slatinu i doveo iz Slatine i okolnih mesta 1100 Srba sa 4000 komada marve. Doseljene Srbe naselio je Herberštajn u Rovišću i okolini" (15, 18). Iz dokumenata o najvećoj seobi nema prezimena doseljenika, kao što je to slučaj sa seobom 1600. godine. Iste 1597. u Rovišću se obnavlja utvrda i grade kolibe za doseljeno stanovništvo. Hrvatsko plemstvo je dužno osigurati građu za utvrdu i materijal za gradnju koliba. Istovremeno se obnavlja tvrđa u Dubravi. Mir između Austrije i Turske 1606. g. osigurava kakav-takav život na granici. Iste godine se obnavlja održavanje sajma u Dubravi, a 1628. g. drže se sajmovi u susjednim Sredicama i Narti. Nova granica sada siječe Moslavačku goru i preko Severina ide na Črešnjevicu i Kalinovac (8, 47).

U Gudovcu je očuvano najstarije, predtursko, katoličko, hrvatsko stanovništvo "roda Majcan (Moycen u dokumentima), koji se spominje u 13. stoljeću u doba rasprava pojedinih plemića u roviškoj župi" (16, 11). I danas se dio sela od centra na sjever prema rijeci Plavnici zove Majcanov sokak kao i komad zemlje sa nazivom Majcanov vis, koji je pod šumom i pada prema rijeci Plavnici.

Prema popisu od 12. maja 1600. g. izvedeni su iz Kusonja, Dereze, Grahovljana, Kričke, Bobovja, Šumečice, Cikote i Prgomelja i naseljeni na austrijsku slavonsku granicu ovi Srbi: Prodan Đurđević, Smiljan Ivanković (rodovi živjeli u Gudovcu – M.B.); Vujić Ivanović, Grubac, Dragija i Todor Radovanović, Radin, Slavuj i Raosav Vuković te Negovan Marković (rodovi koji su živjeli u novom selu sa starim imenom Prgomelj. Najstariji srpski krajiški rod u gudovačkoj opštini su Daničići, čiji se vojnik Vujica javlja 1587. g. u selu Tuk. U Rovišću 1606. g. služe vojnici Ognjan i Mihailo Daničić. Iz Gudovca mogu biti vojnici roda Pavlovića: Radovan, Bogdan i Radivoj koji su iste godine služili u Žabnu. Ivan Pavlović služi 1651. g. u utvrdi Svibovac (pored rijeke Česme kod sela Narte – M.B.). Doseljeni Srbi su pored novog sela Prgomelj i zaseoka Breza i Staničić osnovali i selo Hrgovljane, koje je dobilo ime prema rodu Hergolana, čiji su vojnici služili 1606. u Rovišću (15, 181–183).

Izuzetno vrijedan rad A. Ivića nema zabilježene stare srpske krajiške rodove u Gudovcu: Požežanac (kućni brojevi iz 18. stoljeća su 2 i 3, pored kućnog broja 1 Majcan, svi u Majcanovom sokaku – M.B.); Rašeta (k. br. 9), Drobić (k. br. 140), Dešić (k. br. 20), Bojčeta (k. br. 21), Radujković (k. br. 22), Gvozdenčević (k. br. 23), Adžega (k. br. 24), Obračević (k. br. 25). Prodanić (k. br. 28), Despetović (k. br. 29), Žitić (k. br. 32) i Šajnović (k. br. 36) (17,-).

Postoje podaci da su "Bajčete porijeklom iz Crne Gore od Banjana, Hrgovići od Maglaja iz Bosne" (14, 166). Još ranije, u 15. vijeku spominje se rod "Đurđevići kao vojnici Katarine Branković, udane za hrvatsko-slavonskog bana Ulriha Celjskog" (14, 156).

Sukobi između novog, doseljenog, vojničkog stanovništva druge vjere i narodnosti i hrvatskog plemstva i katoličke crkve, koji hoće novo stanovništvo pretvoriti u kmetove i prevesti na katoličku vjeru, stalno se obnavljaju. Tako se 1628. g. u Rovišću skupilo nekoliko hiljada naoružanih krajišnika, koji izjavljuju da će kao do sada vršiti vojnu službu, ali ne žele priznavati zemaljsku gospodu, plemiće i obaveze prema njima (8, 45–47). U ovom slučaju njemačka vojna vlast igra na svoju kartu – besplatnih krajišnika na granici.

Gudovac se spominje u turskim pljačkanjima susjednih Plavnica 1621. i 1622. godine kad je iz njih odvedeno ili ubijeno 26 lica od turskih vojnika iz Palešnika i Gradiške (18, 80 prema R. Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine*, knj. II, Zagreb 1884, str. 107).

Veliku ulogu u odbrani srpskih krajišnika imala su dva manastira, Marča kod Ivanića i Lepavina između Bilogore i Kalnika.

Izrabljivanje i nepravde nad krajišnicima Slovinske krajine kulminirale su najvećom pobunom u Severinu 1755. godine. Povod je bila odluka vlasti da vojnici sami moraju da plate novi mundir. Vojnici su se prvo okupili u Rovišću, a zatim oko 20 000 njih u Severinu, gdje su ubili nekoliko oficira. Za vođu popune izabran je kapetan Petar Ljubojević, star 64 godine iz sela Narte, kojeg je narod zvao "otac i mati Krajine". Sekretar pobune je katolik Đuro Martinović iz sela Laminac kod Narte. Napisana je molba Potežčice carici Mariji Tereziji, u kojoj su opisane nepravde prema graničarima. Na suđenju pobunjenicima u Nađ Kanjiži u Mađarskoj osuđen je 101 pobunjenik. Petar Ljubojević je osuđen na doživotnu robiju i konfiskaciju imovine. "Njih 17. je osuđeno na smrt razapinjanjem na točku. Iz gudovačkog kraja je bilo šest: 1. Danilo Bugarinović, pravoslavni iz Žabljaka 2. Danilo Vrabčević iz Tvrdo Rijeke 3. Danilo Stefanović, pravoslavni iz Stančića 4. Ilija Dokić, pravoslavne vjere iz Tuka 5. Gajo Marković, pravoslavne vjere iz Žabljaka, i 6. Blagoje Rajković, pravoslavne vjere iz Pavljana. Kapetan Vuk Vuković, star 66 godina iz Brezovca osuđen je na vječnu robiju bez konfiskacije. Prokop Susinec iz Breze i Božo Marković iz Stančića osuđeni su na 4 godine rada u šancu. Danilo Bojčeta, poručnik, pravoslavne vjere iz Gudovca, star 30 godina osuđen je na vremensku robiju bez konfiskacije" (18, 70–74). Tako se moćna austrijska imperija surovo obračunavala sa svojim besplatnim vojnicima, koji su joj vijekovima vjerno čuvali granicu.

Pravoslavna crkva sv. Petra i Pavla u Gudovcu je vjekovni svjedok postojanja srpskog naroda. Sadašnja crkva je zidana u 18. v. na mjestu drvene crkve.

Novi ikonostas je uradio ikonograf Jovan Četirović-Grabovan, rodom iz Ohrida (11, 111). U doba Marije Terezije crkva u Gudovcu uvodi Protokol za rođene i umrle 1767. g. ili dvadeset godina prije parohije u Belovaru 1787. godine (19, 91).

Po kanonskoj vizitaciji Ivana Škrgetića 1771. godine Belovar je imao 58 kuća sa 254 vjernika. "Gudovec je imao 88 katolika i 251 pravoslavnog stanovnika" (20, 19). Dakle, Gudovac je 1771. g. imao 339 stanovnika od kojih 26% katolika i 74% pravoslavnih.

Za 19. vijek postoji obimna statistička dokumentacija, iz koje se može dobro pratiti razvoj stanovništva Gudovca.

Tabela i kretanje broja stanovnika u Gudovcu 1809–2001. godine					
God. popisa	Broj stanov.	Domovi	Broj Srba	%	Broj stanov. u domać.
1809		22	264		12,0
1839		21	311		14,8
1857	584	–	418	72	–
1869	637	32	425	67	19,9
1880	557	–	–	–	–
1890	798	–	–	–	–
1900	821	76	387	47	10,8
1910	872	–	–	–	–
1921	904	–	–	–	–
1931	1068	–	304	28	–
1948	1260	–	185	15	–
1953	1216	–	–	–	–
1961	1183	–	–	–	–
1971	1134	–	–	–	–
1981	1097	–	65	6	–
1991	1033	–	65	6	–
2001	1103	302	?	?	3,6

Izvori: Dr Dragutin Feletar, Kretanje apsolutnog broja stanovništva za sva naselja općine Bjelovar 1857–1991, Bjelovarski zbornik 4–5, Bjelovar 1994 (21, 90). Dr Rad. M. Grujić, Pakračka eparhija, Novi Sad 1930 (11, 215).

Kretanje broja ukupnog stanovništva Gudovca pokazuje udvostručenje od polovine 19. stoljeća kako usljed raspadanja krajiškog načina života, tako i naglog doseljavanja iz Hrvatske i Češke.

Kao prvi učitelj u Gudovcu se spominje paroh Vasilije Požežanac sa kućom u Majcanovom sokaku. Počeo je učiti pismenosti djecu 1793. godine obilazeći ih u Gudovcu i Prgomeljima. Kasnije je napravljena zgrada škole pored zgrade opštine odnosno kumpanije broj 8 križevačke regimente, u strogom centru naselja. Školska dokumentacija je bila u zgradi opštine, koja je početkom septembra 1943. godine zapaljena od strane NOV i sa njom je izgorjela (22, 30).

Prema stanju katastra iz 1868. godine, u Gudovcu su postojali ovi kućni brojevi sa građevinskim dozvolama i vlasnicima (Original Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde Gudonjecz):

Kućni broj	Vlasnik
1.	J. Maican
2.	L. Požežanac
3.	S. Požežanac
4.	S. Bojčeta
5.	M. Frančić
6.	J. Bojčeta
7.	A. Đurđević
8.	L. Ivanković
9.	D. Rašeta
10.	V. Jelić
11.	O. Đurđević
12.	M. Kovačević
13.	S. Knežević
14.	P. Drobić
15.	I. Kovačić
16.	Pavle Drobić
17.	L. Diebalo
18.	T. Koletić
19.	A. Cvietić
20.	I. Dešić
21.	T. Hajduković
22.	J. Dobrić
23.	P. Gvozdenčević
24.	V. Adžega
25.	J. Obračević
26.	G. Pavleković
27.	J. Miletić
28.	J. Prođanić
29.	T. Despetović
30.	V. despetović
31.	J. Jergović
32.	B. Žitić
33.	I. Pokupec
34.	S. Maronić
35.	M. Bajević
36.	Č. Šajnović
37.	D. Rašeta
38.	T. Požežanac
39.	L. Kolundić
40.	Nema vlasnika
41.	Nema vlasnika
42.	Nema vlasnika
43.	Nema vlasnika
44.	M. Bogdanović
45.	Cvietić
46.	J. Gvozdenčević
47.	V. Žitić
48.	S. Hajduković
49.	Nema vlasnika
50.	T. Cvietić
51.	F. Krizmanović
52.	I. Kovačević
53.	J. Drobić
54.	J. Pokopec
55.	V. Brozović
56.	S. Miletić

U Gudovcu je 1868. g., dakle pred razvojačenje Vojne krajine bila 51 kuća, od kojih oko trideset srpskih i dvadeset hrvatskih. Među prvih deset vlasnika bili su katolici-Hrvati: Majcan, Frančić i Ivanković, pravoslavni – Srbi krajišnici: Požežanac, Bojčeta, Đurđević, Rašeta i Jelić.

Poslije razvojačenja Slovinske, Varaždinske vojne krajine 1871. g. nastupa naglo raspadanje patrijarhalnog, zadružnog načina života, i velikog doseljavanja hrvatskog stanovništva iz Zagorja, Podravine i Like, ali i iz Češke (Pemaca), zapravo iz Moravske.

Prema mojim istraživanjima, Gudovac je 1953. godine imao 322 domaćinstva sa 1216 stanovnika ili prosječno u jednom domaćinstvu 3,8 stanovnika. Starijedinaca je bilo ukupno 116 domaćinstava ili 36%, dok je na lokalne migracije otpadalo 66 domaćinstava ili 20% od ukupnog broja. Na sve doseljenike otpalo je 44% ukupnog broja ili gotovo polovina svih domaćinstava.

Na doseljenike je otpadalo 140 domaćinstava, od kojih je najbrojnija i najjača zagorska migracija sa 41 doseljeničkim domaćinstvom. Ovi migranti su najsiromašniji, ali zato sa najvećim brojem djece. Oni žive u dijelu naselja zvanom Rašće, gdje su kupovali zemlju od bogataša Rojca. Iz kotara Varaždin je došlo 12 porodica, iz kotara Krapina 11, iz Donje Stubice 9 i kotara Ivanec 8 porodica.

Druga po broju doseljenika je podravska struja sa 32 domaćinstva, od kojih je najviše iz kotara Đurđevac sa 25 domaćinstava, iz kotara Koprivnica je 9 domaćinstava, od kojih iz mjesta Gola čak 7. Podravska migracija je materijalno jača, ali brojem djece slabija. Zato se smještaju i pored glavne ceste.

Prema nizini rijeke Česme se doseljavaju Posavci, od kojih je pet porodica iz sela Obrež, kotar Velika Gorica. Prema Česmi je i dio naselja koji se zove Marof, a koji je dugo držao Čeh Sedlaček, koji se poslije II svjetskog rata odselio u Češku.

Češka migracija (narod Čehe naziva Pemci) je uglavnom iz Moravske, imućnija je i dolazi od kraja 19. v. do I svjetskog rata. Oni su smješteni pored glavne ceste. Glavne su obitelji: Bilek, Crnogoj, Jakupec, Kurka i dr.

Od ostalih migracija iz Bosne je pet domaćinstava, iz Međimurja pet domaćinstava i tri iz Istre (23, 26–27).

Povod za zločin u Gudovcu 27. i 28. prila 1941. godine je bilo inscenirano ubistvo dva Hrvata domobrana kod gudovačkog groblja, pored ceste u Velikom Sredicama, iza kojeg je odmah slijedila odmazda nad "četnicima" za ubistvo Hrvata. Na scenu stupaju gudovački zaštitari – ustaše koji kod groblja ubijaju Milana Radovanovića iz sela Prgomelja i još devet po noći skupljenih domaćih seljaka. Ubijeni su na brutalan način ispred kuća ili kod zgrade opštine: Adžega Milutin i Branko, Bojčeta Petar i Vaso, Čurčić Mile i Obračević Emil. Pored zgrade opštine ležali su leševi najbogatijih Srba u kraju: Margetić Đure, Emila i Steve (čija je kuća pored gudovačke ceste, ali u ataru sela Stare Plavnice). U ponedjeljak 28. aprila zaštitari skupljaju oko 200 srpskih seljaka iz sela gudovačke opštine i gone ih u Gudovac na "saslušanje", zatvaraju ih u staru zgradu zatvora i zatim postrojavaju na cesti ispred opštine. Tu se već našao načelnik opštine Mirko Pavlešić, bogataš (čija je majka Srpkinja iz porodice Vujanović iz Prgomelja) i vođa HSS zaštite Martin Cikoš koji je uhapšene seljake postrojio i pod jakom vojničkom pratnjom su se uputili na nedaleko seosko sajmište pored rijeke Plav-

nice. Na cesti su postavljeni puškomitraljezi a hapšenici postavljeni u redove. Cikoš je dao komandu: Pali! U tom momentu Ilija Jarić iskače iz redova i unosi zbrku u zaštitarske redove, pa se pucnjava prekida, ali im je junak Jarić uspio umaći (24, 115–116).

U zločinu u Gudovcu, iz sela Gudovac su ubijena 44 lica: Adžega Milutin i Branko, Bojčeta Petar i Vaso – otac i sin, Ciganović Petar, Čujić Dane, Čujić Dušan, Čujić Mile, Čaćuga Danilo, Despotović Emil, Despotović Spasoje, Dešić Dušan, Čaćuga Vaso, Čurčić Mile, Drobić Dušan, Drobić Stevo, Đaković Dušan, Đurđević Dragić, Đurđević Nikola, Gvozdenčević Nikola, Gvozdenčević Petar, Hinić Luka, Hinić Milan, Jelić Nikola, Jelić Stevo, Obračević Emil, Pavlović Pantelija i Pavlović Mladen – otac i sin, Požežanac Milan i Nikola – otac i sin, Prugovac Čedomir, Radujković Miloš, Rašeta Jovan (najstarija žrtva, sa 76 godina), Simić Milan, Skakavac Bude, Srdić Dragan, Stjepić Miloš i Vlado – otac i sin, Šajnović Jovan, Šajnović Nikola, Šajnović Stevo, Žitić Nikola ubijen sa sinom Žitić Živkom, Žitić Jovan. Nepouzdana su podaci za Bošnjaković Panteliju i Kukić Bogdana (24, 51–52).

Načelnik opštine M. Pavlešić nije uspio pobjeći 1945. g., kad je uhvaćen i osuđen na smrt. Ustaški funkcioner učitelj – ustaša R. Smak se vraća kao križar, biva uhvaćen i osuđen na smrt.

Poznati kipar Vojin Bakić, bjeloaarski Srbin iz porodice Bakić, uradio je spomenik gudovačkim žrtvama – Seljak svezanih ruku, koji 1955. godine je postavljen ispred raka i pravoslavne crkve. Nije bilo suđeno kostima žrtava da miruju i 1980. godine su, sa spomenikom, premješetene na mjesto egzekucije.

Nacionalističke snage ruše spomenik i groblje 1991. godine, i danas je zaraslo u korov. Spomen-groblje čeka obnovu...

Naslovna slika knjige: M. Bjelovitić, I. Jarić, "Gudovac 1941 – da se ne zaboravi"

Naselje Gudovac od svog postanka do danas ostaje naselje poljoprivrednog karaktera. U pojavljivanju su bila dva krupna feudalna gospodarstva. U doba Vojne krajine naselje je sjedište 8. kumpanije križevačke regimente sa pretežno srpskim stanovništvom. Razvojačenjem krajine dolazi do naseljavanja hrvatskog stanovništva, koje prevladava krajem 19. v. Na istočnom rubu sela je vojno dobro zvano Jelav, gdje se danas nalazi Bjelovarski poljoprivredni sajam međunarodnog karaktera. Na južnom rubu prema Česmi je veleposjed Marof, a na zapadnom rubu pored rijeke Plavnice je sajmište, mjesto zločina 1941.

Opšti proces industrijalizacije zahvata naselje, koje ima sve više trgovačkih i drugih objekata, ali broj stanovnika stagnira.

Bez obzira na privredni napredak koji Gudovac doživljava, za srpski narod na njegovoj zapadnoj periferiji on zauvijek ostaje mjesto zločina 1941. godine, koji se ne može nikada zaboraviti.

LITERATURA I IZVORI

1. Vojna topografska karta, list Čazma, R 1:50000. Pogrešno označena mjesta G. i D. Gudovac, koja treba zamijeniti.
2. Andrija Bognar, Geomorfološka karta Jugoslavije, 1. Morfostrukturna karta. Enciklopedija Jugoslavije, 6, Zagreb, 1990.
3. Živko Pletikapić i dr., *Geologija i naftoplinonosnost Dravske okoline*. Geološki vjesnik, 17, Zagreb, 1964.
4. Božidar Gerić, *Povijesni razvoj bjelovarskog kraja od prethistorije do srednjeg vijeka*. Prema knjizi Stjepan Blažeković, Bjelovar, 1985.
5. Goran Jakovljević, *Arheološka topografija Bilogore*, Bjelovarski zbornik, Bjelovar, 1989.
6. Stojan Dimitrijević, *Neolit u centralnom i zapadnom dijelu sjeverne Jugoslavije. Praistorija jugoslovenskih zemalja II*, Neolit, Sarajevo, 1979.
7. Dušan Pribaković, *Neki podaci o gradištima severozapadne Hrvatske*, Vojni muzej JNA, Vesnik, 3, Beograd, 1956.
8. Dr Josip Buturac, *Rovišće*, Rovišće, 1975.
9. Franjo Rački, *Popis župa zagrebačke nadbiskupije 1334-1501. godine*, Starine IV, JAZU, Zagreb, 1872.
10. Dr Josip Buturac, *Povijest rimokatoličke župe Bjelovar*. Slavonska Požega, 1970.
11. Др Рад. М. Грујић, *Пакрачка епархија, Историјско-статистички преглед*. Нови Сад, 1930.
12. J. Adamček i I. Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoju XV i XVI stoljeću*. Zagreb 1976.
13. Branko Sučević, *Razvitak "Vlaških prava" u Varaždinskom generalatu*, Historijski zbornik, VI, Zagreb, 1953.
14. Рад. М. Грујић, *Најстарија српска насеља по северној Хрватској (до 1597 год.)*. Гласник Српског географског друштва, I, св. 2, Београд, 1913.

15. Др Алекса Ивић, *Миграције Срба у Славонију током 16, 17. и 18. столећа. Насеља и порекло становништва по архивским документима*. СКА. Књига 21, Суботица, 1926.
16. Јурај Ћук, *Подравина од Бедње до Воџинске и сусједна подручја до половине 14. вијека: Племство, посједи, управа*. Вјесник Кр. земалјског архива, XVI-II, Загреб, 1916.
17. Протокол парохија Гудовац и Беловар, *Državni arhiv, Zagreb*.
18. Ljud. Ivančan, *Iztraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskoga generalata godine 1755*, Вјесник Кр. земалјског архива, V, Загреб, 1903.
19. Милош Бјеловитић, *Старе Плавнице, Географска студија села поред Беловара*, Бања Лука, 1999.
20. Anđela Horvat, *O Bjelovaru – gradu ortogonalnog sistema*. Bulletin JA-ZU, 1960, 1. Загреб, 1960.
21. Dr Dragutin Feletar, *Kretanje apsolutnog broja stanovništva za sva naselja općine Bjelovar 1858–1991*, Bjelovarski zbornik 4–5, Bjelovar, 1994.
22. Goran Čavić, *Monografija III osnovne škole Bjelovar povodom 50. obljetnice postojanja 1955–2005*, U okviru monografije obuhvaćena je škola u Gudovcu.
23. Miloš Bjelovitić, *Gudovac – Predavac – Rovišće, Razvitak agrarnog pejzaža u okolici Bjelovara*. Rukopis diplomskog rada u knjižnici Odjela za geografiju Prirodoslovno-matematskog fakulteta u Zagrebu, Загреб, 1955.
24. Miloš Bjelovitić, Ilija Jarić, *Gudovac 1941 – Da se ne zaboravi*, JU Književna zadruga, Biblioteka Svjedoci vremena, Banja Luka, 2002.
25. Др Милош Бјеловитић, *Партизанском Билогором*. Бања Лука, 2000.
26. 32. divizija NOV Jugoslavije. *Zagreb-Beograd*. Ljubljana, 1983.
27. О злочину у Гудовцу 1941. писали су и: Rade Kovač, *Pokolj Srba u Gudovcu*, Bjelovarski list broj 18, 1964. godine, Bjelovar 1964; Lazo Tesla, Branko Jurlina, *Što radite ljudi? Pokolj u Gudovcu 1941*, Bjelovar, 1940; Stjepan Blažeković, *Živi svjedok gudovačke tragedije*, Bjelovarski zbornik 89, Bjelovar, 1989.

GUDOVAC (Settlement njith first genocide over Serbs in 1941)

Abstract: Gudovac settlement njas mentioned for the fist time in late Middle Ages. In its vicinity are the remains of a castle njith many archeological finds. The Church of St. Peter used to edžist in Gudovac in the pre-Turkish ages. In 16th century, the settlement and its surroundings njere destroyed, and inhabitants fled. Austrian Military Governace created *Vojna Krajina* (Military Frontier), njhich consisted of free peasants, mostly Serbs, njho fled there from Turkish part of Slavonia. Gudovac njas the placement of the 8th Company of the Krizevac Regiment. Serbs as Krajina Serbs settled there in late 15th and early 16th century, building the Orthodox Church of St. Peter. Croat population returned in higher numbers in late 19th century, and has created majority since 20th century. Catholic church njas raising the national anjareness in Croat people and spreading chauvinism tonjards Serbs. Hatred reached its peak in 1941, njhen fascist Croatian authorities perpetrated the first mass crime/genocide over Serb people in the NDH (Independent State of Croatia), by killing 200 peasants from Gudovac municipality on 27th and 28th April 1941.

Presently, around ten Serb families reside in the settlement, having only fenj children, a church, and a cemetery, and are facing visible edžtinction.

The settlement is economically developed and has assumed urban characteristics (Bjelovar Agricultural Fair, shops, etc.).

Key words: Gudovac settlement njas mentioned for the fist time in late Middle Ages. Turkish devastations led to fleeing of population and their settling in Austrian Slovenian Military Frontier. Gudovac njas the placement of the 8th Company of the Krizevac Regiment. Croat population returned in higher numbers in late 19th century. Catholic church instigated hatred tonjards Serbs (Vlahs) njhich culminated in slaughter of 200 Serb peasants in 1941.

Presently, around ten Serb families reside in the settlement, having only fenj children, and are facing visible edžtinction.

The settlement is economically developed and has assumed urban characteristics (Bjelovar Agricultural Fair, shops, etc.).

---

* Milos Bjelovitic, PhD, retired University Professor, Banja Luka